

NÅGRA PERSPEKTIV PÅ TALSPRÅKSFORSKNING

Jens Allwood, Institutionen för Lingvistik
Göteborgs Universitet

1. Varför talspråk?

Talspråket som fenomen kan mycket väl vara jämnårigt med människan som art, d v s mellan 4 miljoner och 200 000 år gammalt.

Vilken ålder man antar beror på hur man drar gränserna och vilken teori om människans evolution man tror på. Det är svårt att föreställa sig att människor någonsin varit människor utan att kunna tala med varandra. Många forskare (en översikt ges t ex av Mac Neilage, Studdert-Kennedy och Lindblom 1993) har t o m hävdade att förmågan till talspråk i olika skeden av människans utveckling helt enkelt haft överlevnadsvärde. De biologiska krav som ställs av förmågan till talspråk (och av de med denna förmåga sammanhängande kraven på språklig organisation av begreppssystem) kan eventuellt hjälpa oss att förstå den relativt snabba utveckling som ägt rum av människans hjärna (särskilt hjärnbarken) i förhållande till andra högre primaters hjärna. Förmågan till talspråk är troligen biologiskt inbyggd och förutsätts av människan både för psykologiska processer och i uppbyggnaden av olika sociala strukturer. De flesta mänskliga verksamheter vore i själva verket omöjliga eller svåra att genomföra utan språk (särskilt talspråk). Behovet och nyttan av språk framgår naturligtvis ännu tydligare om vi till talspråk lägger skriftspråk. Skriften är antagligen inte som talspråket biologiskt förankrat och är i vilket fall som helst i jämförelse med talet ett yngre kommunikations-medium (15.000 - 20.000 år). Trots detta har skriften haft en enorm betydelse p g a sin förmåga till överskridande av rumsliga och tidliga avstånd och den "kollektiva minnesfunktion" som redan talspråket möjliggör har med hjälp av skriften blivit oerhört förstärkt.

Både skrift- och talspråk är därför otvivelaktigt värda att studera. Men man kan konstatera att under de två och halva millienier språkvetenskap har existerat betydligt mera uppmärksamhet har ägnats åt skriftspråk. Detta har sin naturliga förklaring bl a i att skrift till skillnad från tal ofta ansetts vara en konst, att skrift ofta ansetts som finare, att skrift ibland ansetts vara det egentliga språket, särskilt när det setts som bärare av "Guds ord" (i t ex Bibeln eller Koranen) eller ett folks tradition (i t ex Iliaden och Odysseen) men framför allt har det sin förklaring i att skrift varit tillgängligt som studieobjekt. Talet är transient och försvinner fysiskt i stort sett omedelbart efter att det producerats. Ur social och politisk synpunkt är det också lättare att försöka styra en socialt utvecklad konst som skriften med regler, än det är att styra en mer spontant biologiskt förankrad förmåga som talspråket. Att diskutera och formulera regler för språkbruk har därför

större utsikter till framgång om man begränsar sig till skrift och lämnar det mer "oregerliga" talet därhän. Skriften har följaktligen i betydligt större utsträckning än talet blivit föremål för politisk styrning och social ingenjörskonst i form av grammatikregler och s k språkvård.

Det spontana talspråkets centrala status för människan i förening med att det för lingvistikens för det mesta kommit i andra rummet leder till att det nu för lingvistikens finns nya och spännande insikter att vinna genom ett studium av spontant talspråk. Jag gör detta uttalande i medvetenhet om att en sorts "läpparnas beaktelse" om talspråkets betydelse varit vanlig inom 1900-talets lingvistik (se t ex Bloomfield 1933) och att betydande ansträngningar redan lagts ned på att studera talet i laboratoriemiljö av t ex fonetiker eller på att studera talet som "fonologiskt system". Det är emellertid inte förrän de senaste 10-20 åren, som bland annat pga nyutveckling inom audio-, video- och datorbaserad teknik, de processer och strukturer som går att återfinna i talspråksinteraktion, kommit i sökarljuset i något större utsträckning.

Nedan skall jag nu dels diskutera hur denna forskning enligt min uppfattning bäst bör bedrivas och dels diskutera några av de frågor och problem som fortfarande är aktuella. I anslutning till problemen kommer jag även att presentera delar av min egen uppfattning om hur åtminstone några av frågorna kan besvaras.

2. Flera perspektiv

2.1 Fyra perspektiv

De relationer som etableras mellan deltagare i en talspråksdialog är mycket komplexa och kräver omfattande tvärvetenskapligt samarbete om de skall studeras på ett något så när fullständigt sätt. I själva verket är mänsklig talspråksinteraktion beroende av ett antal organisationsnivåer, där varje nivå skulle kunna sägas tillhandahålla nödvändiga men inte tillräckliga förutsättningar för kommunikation. Varje nivå innebär samtidigt en uppsättning resurser som möjliggör kommunikation och en uppsättning restriktioner som begränsar hur kommunikationen kan utformas. Åtminstone följande organisationsnivåer är något så när väl studerade:

(i) Fysik

De deltagande i en talspråksdialog är fysiska objekt vars bidrag till kommunikation på den fysiska nivån blir akustiska och optiska händelser. Ljud- och ljusvågor tillhandahåller en möjlighet för överförande och delande av information, och upprättande av gemensam förståelse, under förutsättning att de kan produceras och bearbetas på lämpligt sätt. De innebär också en begränsning, eftersom de bara kan utnyttjas i situationer där överföring av ljus eller ljud är möjlig.

(ii) Biologi

De kommunicerande är också biologiska organismer vars kommunikationsbidrag ur ett biologiskt perspektiv kan ses som neuro-muskulär aktivitet. Även i detta fall kan vi urskilja

möjligheter och begränsningar som har skapats genom människans specialiserade anpassning till de fysiska medierna. Vi kan bearbeta ljus mellan ultra- violett och rött och ljud mellan 0 och 20000 Hz och skiljer oss härigenom från andra organismer som utvecklat andra bearbetningsmöjligheter. Även när det gäller bearbetning av andra fysiska stimuli än akustiska och optiska, t ex bearbetning av molekyler som stimulerar lukt och smak eller möjligheter att bearbeta olika typer av tryck mot vår kropp, har människan utvecklat en delvis annan känslighet än andra organismer.

(iii) Psykologi

A. Perception, förståelse och känsla.

De kommunicerande är också varseblivande, förstående och emotionella varelser vars bidrag därför också kan ses som kognitiva och emotionella fenomen.

Människans biologiska anpassning till vissa typer av akustiska och optiska frekvenser har möjliggjort att vi utvecklat en speciell förmåga att kognitivt och emotionellt bearbeta dessa frekvenser i perception, förståelse, minne och planering. En begränsande konsekvens av detta är emellertid att vi därmed också blivit bundna till denna typ av perception, förståelse och känsla och därför inte lika lätt kan åstadkomma kognitiv bearbetning oberoende av dessa stimuli.

B. Motivation, rationalitet och agentskap.

De kommunicerande är också motiverade, rationella agenter (se Grice 1975 och Allwood 1976) vars kommunikativa bidrag följaktligen också kan ses som motiverade rationella handlingar (se Austin 1962, Searle 1969).

Genom kopplingen till mänsklig motivation , rationalitet och handling (vilka i sin tur är starkt beroende av kognition och emotion) blir talspråkskommunikation den kanske viktigaste förutsättningen för gemensamt mänskligt handlande. Denna förutsättning i förening med andra, icke primärt kommunikativa, förutsättningar har gjort det möjligt för människan att nå en högre grad av inbördes samverkan än någon annan djurart. Men den har också inneburit att de begränsningar som gäller allmänt för mänsklig motivation (t ex egoism, sårbarhet etc), för rationalitet (t ex tveksamma målsättningar, bristande insikter och kunskaper samt dålig förmåga till långsiktighet) och för intentionalitet (t ex oförmåga att hantera flera samtidiga intentioner eller oförmåga att hantera påverkan av oönskad omedveten intentionalitet) också kommer att gälla för kommunikation med hjälp av talspråk.

(iv) Sociala faktorer

A. Kultur och sociala institutioner

De kommunicerande är alltid medlemmar av en eller flera kulturer och sociala institutioner. Yttranden i talspråk blir i kraft av detta också kulturella och institutionella handlingar och måste samtidigt utnyttja och låta sig begränsas av de förutsättningar en viss kultur eller social institution tillhandahåller.

B. Språk

Bland de sociala institutionerna är språket som instrumentell social institution speciellt relevant. De kommunicerande har kompetens i ett eller flera språk och deras bidrag blir som resultat av detta språkakt i ett speciellt språk som liksom kultur och sociala institutioner erbjuder särskilda möjligheter och begränsningar.

C. Verksamhet

De kommunicerande har vidare normalt en roll i en gemensam social verksamhet som deras kommunikation betjänar och deras yttrande blir i kraft av detta, också rollrelaterade bidrag till denna verksamhet, t ex en lärares undervisning av sina studenter eller en expedits information till en kund. Även verksamheten öppnar möjligheter och sätter begränsningar för talspråkets struktur och funktion.

D. Kommunikation

Till sist bör nämnas att mänsklig kommunikation generellt vilar på en uppdelning i en sändar(talar)- och en mottagar(lyssnar)roll, som lägger till ytterligare möjligheter och begränsningar. En sändare måste planera och exekvera kommunikativa akter såsom frågor, påståenden och uppmaningar, medan en mottagare måste varsebli, påstå, värdera och reagera på dessa.

2.2 Tvärvetenskapligt samarbete

Låt mig nu kortfattat diskutera några konsekvenser av det sagda i förhållande till tvärvetenskapligt samarbete och de klassiska kraven på teoribildning. Dessa krav brukar anses vara följande:

- sanning
- konsistens
- fullständighet
- ekonomi
- översiktlighet
- fruktbarhet

För att uppfylla kraven måste forskningen i stor utsträckning bygga på tvärvetenskapligt samarbete. Detta blir särskilt tydligt i förhållande till fullständighets-, konsistens-, ekonomi- och fruktbarhetskraven. En något så när fullständig och konkret, empirisk beskrivning av talspråk kräver helt enkelt en kombination av perspektiv. För det andra, blir det genom tvärvetenskapligt samarbete lättare att producera en komplex beskrivning som är konsistent. Genom kontakter med representanter för andra discipliner än den egna blir det svårare att postulera och vidmakthålla förklaringar som är inkonsistenta med vad man relativt säkert tror sig veta från andra perspektiv än de den postulerande själv är bekant med.

För det tredje, bör redundansen minska och ekonomin öka genom att man inte inom varje perspektiv försöker ge speciella förklaringar till fenomen av gemensamt intresse. Slutligen bör möjligheten för fruktbara tillämpningar öka genom att man i en tvärvetenskaplig grupp troligen lättare kan se inte bara de teoretiska utan även de praktiska konsekvenserna av antagna teorier och beskrivningar.

För den del av arbetet som är av mer abstrakt modellbyggande karaktär är det emellertid uppenbart att ett huvudproblem rör hur de olika perspektiven skall integreras. Pekar de olika perspektiven på så kallade "emergenta" egenskaper/aspekter av verkligheten som är irreducerbara och därför inte kan relateras till varandra genom reduktion, eller är detta antagande för starkt, så att någon sorts reduktion trots allt är möjlig? Vilka andra sätt än reduktion finns att relatera de olika perspektiven till varandra?

Min egen hållning är att det måste finnas något sätt att koppla de olika perspektiven till varandra, men att det för närvarande inte finns någon riktigt bra konceptuell teoretisk modell för en sådan integration. På något sätt måste det bli möjligt att beskriva talspråk i termer av perspektiv som superponeras och anger randvillkor för varandra. En teoretisk integrering kan emellertid sannolikt inte äga rum utan en relativt djup filosofiskt och kritiskt grundad diskussion över perspektivgränserna.

En filosofiskt intressant konsekvens av en strävan efter teoretisk integrering är enligt min mening att vi kommer att inse att processer i talspråk alltid kan både "förklaras" och "förstås". Vi måste överge den skarpa distinktionen mellan dessa två sätt att "begripa" sig på mänskligt beteende som efter Dilthey(1883) och Rickert(1902) varit populär, särskilt bland humanister, även under senare tid (se Taylor 1964 och von Wright 1971). Med den något stipulativa terminologi som Taylor och von Wright använder, innebär detta att vi både måste kunna "förklara" talspraksprocesser kausalt (fysiskt, biologiskt, psykologiskt och socialt) och "förstå" talspraksprocesser i termer av motivation, rationalitet och intentionalitet. En hostning kan t ex "förklaras" kausalt som en störning i luftrören eller "förstås" intentionellt som en avsiktlig kommunikations- handling för att markera något. Människor i samtal kan ur ett kausalt perspektiv ses som fysiska entiteter, biologiska organismer, undermedvetna driftsutövare eller socio-kulturella robotar som influeras av olika omständigheter men är utan individuellt ansvar. Ur ett intentionellt perspektiv ses de däremot som motiverade rationella agenter med individuellt ansvar för sina handlingar. Båda perspektiven är giltiga och används kontinuerligt av såväl forskare som lekmän vid tolkning och bedömning av vad som sker i mänskliga samtal (liksom annat mänskligt beteende). I många fall vet vi inte vilket perspektiv som är rimligast, som t ex när vi diskuterar vad någon, som är under alkoholpåverkan, gör eller säger.

Eftersom båda perspektiven är giltiga, kan vi inte längre nöja oss med modeller för mänskligt beteende och mänsklig handling som bara utnyttjar ett av dem. Vad som krävs är en integrering som antingen upphäver de motsättningar med avseende på den fria viljans problem som finns mellan perspektiven, eller, om detta inte går, anger ett systematiskt sätt att växla mellan dem.

En viktig fråga blir nu hur ett tvärvetenskapligt studium av talspråk bäst kan åstadkommas. Det måste finnas plats för många olika former av samarbete, men personligen tror jag att grupper på

5-6 personer, där alla på förhand har god orientering om varandras perspektiv, har bäst möjligheter att åstadkomma något. Utan att de flesta i gruppen har en relativt god förståelse för varandras discipliner är risken stor för missförstånd och en relativt ytlig "mångvetenskaplighet". Man måste förstå tillräckligt mycket för att kunna föra en på djupet kritisk och konstruktiv dialog över disciplingränserna. Sannolikt är också en grundläggande filosofisk orientering om epistemologi och ontologi en fördel.

3. Några teoretiska problem och begrepp som aktualiseras av talspråksforskning.

3.1 Tal och gest.

Vilken roll spelar kroppsrörelser som läpprörelser, mimik och andra gester för talspråket? Forskning om den s k McGurk effekten, (se Andersson 1992; McGurk & Power 1980) tycks visa att själva ljudperceptionen påverkas av den visuella perceptionen av läpprörelser. Om vi exempelvis får lyssna på ett akustiskt [ba] och samtidigt får se läpprörelserna för ett [bu], hör vi [bu]. En bättre förståelse av talspråk kommer därför att ställa krav på nya teoretiska modeller som belyser hur vi förmår integrera information från flera olika sinnesmodaliteter till en förmodligen abstraktare helhetsupplevelse.

En annan huvuduppgift gäller hur vi uttrycker känslor, attityder och informationsstrukturering med hjälp av både prosodi och rörelser av huvud, ansikte, armar, händer och bål. Troligen äger också här rum en omfattande modalitetsintegration. Om vi använder Peirces terminologi (se Peirce 1940), kan vi säga att modalitetsintegration troligen är mest omfattande när det gäller indexikal (direkt kausalt beroende) och ikonisk (likhetsbaserad) information. Beträffande symbolisk (konventionsbaserad) information, t ex huvudrörelser för "ja" och "nej", sker säkerligen också integration, men kanske har vi olika sorters integreringsmekanismer för indexikal, ikonisk och symbolisk information.

Sammanfattningsvis kan man säga att de bidrag icke hörbara kroppsrörelser (talorganens rörelser är också kroppsrörelser) ger till talspråket hittills är mycket sporadiskt och ofullständigt studerade. De bör därför troligen studeras dels självständigt och dels i interaktion med talspråkets ljudsida.

3.2 Talspråkets enheter.

Ett annat problem som aktualiseras av talspråksforskning, speciellt om man försöker automatiskt känna igen och förstå tal (Lee & Waibel 1992), är frågan om naturligt givna analysenheter. Det löpande talet är kontinuerligt och utan bokstäver, ordmellanrum och interpunktions-tecken. Enligt Hockett 1958 är att leta efter fonem i talet som att leta efter ägg som krossats och blandats. Felsägningsdata som t ex de som redovisas i Fromkin 1973 visar att man med stöd av felsägningar kan ge evidens för många sorters enheter t ex fonetiska särdrag, fonem, stavelser, morfem och ord. Av andra skäl finns det också anledning att tro att olika typer av fraser (NP, VP,

S etc) utgör naturliga analysenheter. Mycket tyder därför på att det finns en komplex struktur i organisationen av talets uttryckssida. Att i sin analys utgå från en enda enhet som t ex fonemet eller stavelsen kommer antagligen att vara otillräckligt. Vad vi behöver är en modell som förmår att återskapa det samspel som säkerligen äger rum mellan olika typer av enheter i normalt talspråk. Detta samspel måste dessutom som redan nämnts utsträckas så att det å ena sidan kan integrera information från en annan modalitet (t ex gester) och å andra sidan, utöver detta, integrera olika typer av semantiskt-konceptuellt och pragmatiskt given information.

En ytterligare utmaning är att de akustiska egenskaperna i talet; intensitet, duration, frekvensfördelning och F0-förlopp, inte på något självklart sätt kan relateras till någon av de analysenheter som ovan nämnts. Alla hittills kända lingvistiska modeller bygger egentligen på den uppfattning om språkets struktur som ges av fonematiskt skriftspråk (dvs man utgår från fonem (egentligen bokstäver) och ord). Istället krävs en modell som tar sin utgångspunkt i kontinuerlig talproduktion, kontinuerliga akustiska signaler och kontinuerlig auditiv perception och som dessutom med dessa typer av data förmår integrera annan information.

3.3 Kognitiva dimensioner

Att kommunicera med talspråk är vanligen att kommunicera samtidigt på flera medvetenhetsnivåer. Med gester "indikerar" vi ofta information vi inte själva är medvetna om. Med prosodin "exponerar" vi kanske känslor och attityder vi vill att mottagaren skall tolka som spontana och indikerade. Med orden "signalerar" vi kanske slutligen ytterligare annan information som t ex kan vara relevant för ett gemensamt agerande. Se vidare Allwood 1976 och 1991.

Allt sedan 1800-talet har frågan om intentionalitet i talspråket varit kontroversiell. Vad händer egentligen när vi "kläder tankar i ord" (se von Kleist 1961? Har vi, som Wilhelm Wundt föreslog, en färdig "Gesamtvorstellung" som vi gradvis specificerar genom artikulationsprocessen (se Wundt 1912) eller är det som Herman Paul (1886) hävdade så att en tanke ger en annan tanke i en sorts inre icke i förväg planerad markovkedja? Sker det överhuvudtag någon planering innan vi talar, eller skall vi snarare som den franske fenomenologen Merlau-Ponty (1962) föreslog betrakta tal som "Ijudligt tänkande". Talet blir alltså en process i vilken tänkandet sker direkt samtidigt med artikulationen. Svaren på dessa frågor är ännu inte givna, men för mig personligen förefaller det återigen som vi behöver en modell som tillåter flera sorters relation mellan tanke och tal. Ibland planerar vi vad vi skall säga i förväg, men för det mesta artikuleras tanke och tal simultant. På liknande sätt verkar det ibland vara fallet att vi har en helhetsföreställning som specificeras genom artikulationen och ibland snarare vara så att kognitiva element framkallar varandra enligt invanda associationsbanor.

Intentionalitet i talet har ifrågasatts även ur en annan synpunkt. Det har hävdats (t ex av Clark och Wilkes-Gibbs 1986, Clark och Schaefer 1989 och Asplund 1987) att vi egentligen inte själva avgör vad vi avser och menar utan att detta i själva verket är fråga om en interaktiv process där interlokutörens reaktioner avgör vad vi menade. Enligt detta synsätt blir exempelvis vad A säger till B en förolämpning, om B uppfattar det som en förolämpning och reagerar på det som en förolämpning, även om A "privat" inte "avsett" att vad han sa skulle vara förolämpande. En

annan konsekvens är att om A säger något till B för att varna eller förolämpa B är det inte en varning eller förolämpning om inte B blir varnad eller förolämpad. De två exemplen visar att den interaktiva synen på intentionalitet inte är utan problem. Våra intuitioner om intentionalitet tycks i åtminstone lika hög grad stödja individuell intentionalitet som interaktiv intentionalitet. Den lösning som behövs är därför en som mera precist anger villkoren för vilka typer av intentionalitet som är individuell och vilka typer som är interaktiv.

Kopplad till frågan om analysen av intentionalitet finns även frågan om hur ansvar bäst skall analyseras. En handling man producerar avsiktligt är också under normala omständigheter en handling man har ansvar för. Intentionalitet tycks implicera ansvar. Att man är ansvarig för en handling betyder emellertid inte alltid att man kan ställas till ansvar för den. För detta krävs evidens. Det är bl a därför många människor fäster större tilltro till vad som överenskommit i skrift än i tal. Minnet av vad som sagts verkar för många vara osäkrare (åtminstone har det varit så i västerlandet i modern tid) än att tillhandahålla ett dokument där vad man tagit ansvar för finns bevarat.

Ett ytterligare problem är att även om intention implicerar ansvar så är det inte säkert att ansvar implicerar intention. Kan man ha ansvar för en handling utan att avsett att få det? Detta beror på vilken analys av intentionalitet man ansluter sig till. Om man tar sin utgångspunkt i individuell intentionalitet och ett ansvarsbegrepp som bygger på standardförväntningar på normalt beteende, kan det uppstå fall där man tillskrivs ansvar för handlingar man inte avsett, eller fall där man inte tillskrivs ansvar för handlingar man faktiskt avsett. Tar man däremot sin utgångspunkt i ett interaktivt ansvarsbegrepp, är det inte lika klart att en sådan diskrepans kan uppstå. Om vad jag avser delvis bestäms av interaktion med andra människor och deras tolkningar och reaktioner, vilka i sin tur kanske betingas av standardförväntningar på ansvar och intention så finns det så att säga inget utrymme för någon sådan diskrepans.

I ett studium av talspråkskommunikation aktualiseras ovan nämnda frågor i ännu högre grad än i ett studium av skriftspråkskommunikation. Frågor om hur grader av medvetenhet och avsiktlighet bäst skall konceptualiseras i förhållande till såväl planering och produktion som till varseblivning och förståelse blir svårare att undvika, liksom frågor om hur vi bäst skall modellera den roll känslor och attityder spelar för kommunikation.

Talspråkskommunikation är också mer än skriftspråkskommunikation on-line, snabb och omedelbart känslig för förändringar i interlokutörens beteende. En intressant fråga är därför vilka drag i talspråket som möjliggör sådana beteenden? I nästa avsnitt skall jag kortfattat diskutera några av dessa.

3.4 Egen-kommunikationsreglering

I jämförelse med skriftspråkskommunikation är talspråkskommunikation som sagt snabb, on-line och möjlig att omedelbart reglera som respons på förändringar i interlokutörens beteende eller i talarens eget inre tillstånd. Vi kan kalla de drag i talspråket som underlättar dessa funktioner för "egen-kommunikationsreglering".

I en tidigare uppsats (Allwood, Nivre & Ahlsén 1990) föreslås att egen-kommunikationsreglering har 2 huvudfunktioner:

- (i) att understödja val och planering.
- (ii) att understödja förändring av pågående artikulation.

För att åstadkomma dessa båda funktioner krävs dessutom ytterligare en sorts hjälpfunktion som jag inte går närmare in på här.

Val och planering understöds t ex av särskilda morfem som *öh* och *eh*. På många språk används deiktiska demonstrativa pronomen i denna funktion t ex spanska *este*. Funktionerna understöds också av mekanismer som pausering, förlängning av kontinuant och egen-repetition. Ofta förekommer också kombinationer av dessa, så att man förlänger tex [eh::] eller [œh::] eller repeterar *este, este, este* etc.

Användning av de beskrivna morfemen och operationerna ger den talande tillfälle till planering och val av både innehåll och uttryck, samtidigt som de ger henne/honom möjlighet att behålla rätten till ordet. Man skulle kunna säga att de har en primär funktion som egen-kommunikations-reglerande vilken oftast förenas med en sekundär interaktiv funktion att förhindra förlusten av rätten till ordet.

En annan mekanism, som krävs om talspråk skall kunna fungera optimalt och flexibelt med hänsyn till skiftande omständigheter, är att kunna ändra sig medan man talar. Man måste på något sätt, som tydligt kan anges för interlokutören, kunna avbryta vad man säger och göra en förändring. Skälen till att man behöver göra en sådan förändring kan vara av många slag. Man kanske ändrar sig. Man kanske märker att interlokutören blir uttråkad, ledsen eller arg. Man lyckas inte riktigt uttrycka vad man egentligen vill ha sagt eller man är inte nöjd med sitt uttryckssätt etc.

Mekanismerna för att göra detta kan något förenklat beskrivas på följande sätt, åtminstone på svenska (Se vidare Allwood, Nivre & Ahlsén 1990.):

- (i) avbrott
- (ii) återknytning
- (iii) förändringsoperation (strykning, inskott, substitution och ordningsförändring)

Följande exempel får klargöra tanken bakom analysen (Allwood, Nivre & Ahlsén, 1990, OCM-Corpus). I alla exemplen används en modifierad ortografi som ligger närmare talspråksuttal än svensk standardortografi.

(1) om **de- om**: varje // chartist får ett **eh** större antal anhängare

Talaren avbryter vad han/hon håller på att säga efter *de-* och återknyter till tidigare struktur genom att upprepa ordet *om* och reformulerar sedan fortsättningen utan *de-*. Effekten blir att *de-*stryks och *varje* sätts in i stället. Rent generellt kan man säga att förändringsoperationerna mycket konkret illustrerar vad Chomsky 1957 kallade elementära transformationer. Dessutom

illustrerar yttrandet i (i) hur förlängning (*om:*), pausering (//) respektive morfem (*eh*) kan användas för att skapa utrymme för val och planering.

3.5 Interaktion.

Den kanske mest slående egenskapen hos talspråkskommunikation är den i normalfallet är interaktiv. Detta har medfört att varken den språkvetenskapliga traditionen, som i huvudsak varit inriktad på skriftspråk (se Linell 1982), eller den retoriska traditionen, som i huvudsak varit inriktad på envägskommunikation, har lyckats beskriva och karakterisera många av de fenomen som är typiska för interaktivt talspråk. Några av dessa är:

- (i) Återkoppling
- (ii) Turplanering
- (iii) Interaktiv sekvensering
- (iv) Rytmi
- (v) Rumslig placering

Återkoppling

Vad som här kallas återkoppling utgörs av en uppsättning morfem, fraser och operationer (t ex annan-repetition och annan-reformulering) som kan utnyttjas för att snabbt och störningsfritt ge och framkalla information om vilja och förmåga till (i) fortsatt kontakt, (ii) perception av kommunikation, (iii) förståelse av kommunikation och (iv) typ av reaktion på de huvudsakliga evokativa intentionerna (se nedan) i föregående yttranden. På svenska utgör orden *ja*, *nej* och *mm* i olika varianter (se Allwood 1988 och Allwood, Nivre & Ahlsén 1992) de mest utnyttjade återkopplingsgivarna. På andra språk, t ex kinesiska, men även finska och spanska, utnyttjas i högre grad annan-repetition. På svenska utnyttjas istället pronominell reformulering. Se nedanstående exempel.

(2)	A: de regnar	kinesiska (3)	A: xia yü le
	B: ja de gör de		B: xia yü le

I det svenska exemplet kan B:s inledande *ja* tänkas signalera vilja till fortsatt kontakt, förmåga till perception och förståelse samt framför allt acceptans och bekräftande av A:s påstående. B fortsätter sedan med att pronominellt reformulera A:s yttrande för att klargöra vad han bekräftar och håller med om. Ordet *regnar* ges en pronominell reformulering genom att roten *regn-* blir *de* och det finita elementet *-ar* uttrycks med pro-form med hjälp av *gör*. Dessutom topikaliseras pro-formen *de* (för roten) medan det formella subjektet *de*, som är en ren repetition, sätts sist. På kinesiska uttrycks däremot samma funktioner kontakt, perception, förståelse och acceptans genom ren repetition.

Även funktionellt (semantiskt-pragmatiskt) har återkoppling visat sig vara en mycket intressant del av talspråket. Kortfattat kan man säga att det kanske är den viktigaste mekanism som talspråket tillhandahåller för att tillåta talaren att i kontinuerlig interaktion med lyssnaren stegvis bygga upp delad förståelse.

Turreglering

En av de analyser av talspråksinteraktion, som rönt mest uppmärksamhet, är den analys som Sacks, Schegloff och Jefferson 1974 presenterade av hur rätten till ordet fördelas i samtal. I deras analys anges begreppet "tur" som en grundläggande organisationsenhet i samtal. En "tur" definieras ungefär som rätten till ordet och/eller utnyttjandet av denna rätt. Den analys av samtal som presenteras utgår från ett sorts marknadsekonomiskt perspektiv, där rätten till ordet utgör en "knapp resurs" om vilken talarna tävlar. Tävlingen sker enligt vissa regler och det är dessa Sacks, Schegloff och Jefferson försöker ange.

Teorin om turreglering eller turtagande har stimulerat både fortsatt teoretisk diskussion och empiriska undersökningar. Den teoretiska diskussionen har dels gällt på vilka sätt kulturella och institutionella faktorer påverkar turreglering, dels begreppet "tur" och själva idén om turreglering som grundläggande organisationsform för samtal.

Schegloff har velat göra gällande att talspråksinteraktion i sig besitter en egen organisation, som inte så lätt påverkas av kultur och social institution. Hans kritiker har därför tvingats presentera en rad empiriskt grundade exempel på hur denna kulturella och sociala variation kommer till uttryck i talspråksinteraktion. Se Drew och Heritage 1992.

En annan diskussion har förts om begreppet "tur", se t ex Allwood 1976. Vad är en tur? Kan man inte ha rätten till ordet utan att utnyttja den? Har man då en tur? Kan man inte också yttra sig utan att ha rätten till ordet? Är det korrekt att rätten till ordet alltid är en "knapp resurs"? Är det inte snarare möjligheten att få en lyssnare, som är grundläggande (se Reisman 1974)? Finns det egentligen några regler för turtagande? Är det inte snarare så att i den mån rätten till ordet är en knapp resurs, så fördelas den efter samma mönster som andra knappa resurser, dvs makt spelar stor roll, etik spelar stor roll och speciella konventioner inom specifika sociala institutioner och kulturer spelar stor roll?

Interaktiv sekvensering

En annan idé som förts fram med inspiration av t ex Wittgensteins idé om "språkspel" (se Wittgenstein 1953) men även med inspiration av begreppet "närhetspar" (adjacency pair) (Sacks och Schegloff 1979 och Severinsson-Eklund 1983), är tanken att talspråksinteraktion följer ett visst sekvensiellt mönster. Det finns kanske sekvenser av aktiviteter, ämnen, funktioner, talakter, slutsatser, yttranden och/eller turer som återkommer i bestämda mönster.

Även i detta fall har förts en diskussion om flera aspekter av denna idé. Vilken typ av enheter uppvisar sekvensiell struktur? Är det alla eller bara någon/några av de ovan uppräknade? Hur tvingande är sekvenserna? Kan man skriva en dialoggrammatik baserad på talakter (Sinclair och Coulthard 1975) eller är det snarare så att det i stort alltid är oförutsägbart hur yttranden följer varandra i dialog? Om det finns någon sorts kohesiva krafter och därmed förutsägbarhet i dialog, hur skall dessa i så fall analyseras? I Allwood 1976 och 1993a och b hävdas t ex att den kohesion som finns, snarare än att vara någon sorts speciella sekvens-konventioner, framförallt är en produkt av rationella och etiska hänsynstaganden till vad som krävs för gemensam handling.

Rytm och rumslig placering

Det mesta är ännu ogjort när det gäller undersökningar av interaktiv rytm i samtal. (Se dock Jaffé och Feldstein 1970.) För individuell rytm i talet finns däremot flera studier gjorda. En intressant diskussion har t ex gällt huruvida världens språk tenderar att vara baserade på antingen stavelserytm eller betoningsrytm. I Eriksson 1991 hävdas att denna dikotomi är för enkel och dessutom empiriskt dåligt grundad, och att den därför bör ersättas av ett annorlunda sätt att se på individuell rytm i talspråk.

Vad beträffar rumslig placering, har många studier sedan Edward T Hall 1959 varit inriktade på att kartlägga skillnader mellan nationella etniska kulturer. Man har t ex studerat hur långt vuxna män står ifrån varandra i samtal, där deras rörelsefrihet inte är begränsad, eller hur man sätter sig vid ett bord, om man har möjlighet att välja. Eftersom den rumsliga placeringen emellertid i många samtal inte är fri, borde kanske en nästa uppgift för denna typ av forskning vara att undersöka vilka begränsningar på frihetsgrader i rumslig placering som ges av olika institutioner och verksamheter och vilka effekter detta i så fall får på den talspråkliga interaktionen.

3.6 Pragmatik och semantik

En mycket stor del av inspirationen för talspråksstudier har kommit från vad som nu ofta benämns pragmatik och i viss mån semantik. De viktigaste utgångspunkterna för denna inspiration finns först och främst i språkfilosofi. Wittgenstein 1953, Quine 1960, Austin 1962 och Grice 1975 är några av de mest lästa och diskuterade bidragen. Men även från andra vetenskaper har kommit inspiration. Några exempel är följande: antropologi: Malinowski 1922, Hymes 1972 och Gumperz 1992; sociologi: Mead 1934, Goffman 1974, Garfinkel 1967, Habermas 1981 samt de redan nämnda "konversationsanalytikerna" Sacks och Schegloff; psykologi: Vygotsky 1978, Bühler 1934 och Rommetveit 1974.

Utrymmet medger ingen diskussion av de teorier, som emanerat från dessa tänkare (delvis har de emellertid redan implicit diskuterats). Låt mig bara nämna några begrepp, som till stor del genom de nämnda personernas insatser blivit erkända som centrala för en teoretisk förståelse av talspråksinteraktion:

agent, etik, funktion, handling, intention, kohesion, kontext, kultur, makt, mening, motivation, rationalitet, regel, relevans, relationen makro-mikro, social institution, roll, talakt och verksamhet

Många av de teoretiska diskussionerna har gällt och kommer troligen under lång tid framöver att gälla hur dessa begrepp bäst bör analyseras och relateras till varandra.

Några av mina egna idéer har t ex gällt relationen kontext-verksamhet-roll-makt-talakt samt relationen kultur-social institution-verksamhet-roll-rationalitet-etik och kohesion i samtal. Se t ex Allwood 1976, 1978, 1980 och 1993b. Jag skall här kortfattat redogöra för några av huvudtankarna avseende kontext, verksamhet och kohesion i talspråksinteraktion:

Kontexten för språklig interaktion antas ha fyra huvudaspekter.

- (i) omedelbart given perceptuell kontext, dvs vad talaren och lyssnaren direkt kan varsebli i talsituation
- (ii) i interaktionen ackumulerad diskurs
- (iii) gemensam verksamhet
- (iv) individuella bakgrundsfaktorer

Den roll den perceptuella kontexten spelar är relativt välkänd genom analyser av olika typer av deixis, se t ex Levinson 1983. Den roll den ackumulerade diskursen spelar börjar bli bättre känd genom en ökande mängd studier i diskursanalys. Se t ex Tannen 1984.

Effekten av individuella bakgrundsfaktorer har också en lång tradition. Inom sociolingvistik har tex effekterna av socialklass, regional hemvist och kön studerats. Inom psykolingvistik har effekter av ålderskillnader studerats och inom antropologisk lingvistik har man studerat effekter av skillnader i etnisk kultur.

Den kontextuella aspekt jag tror är minst allmänt erkänd och studerad är verksamheten. Begreppet är, i den analys jag själv föreslagit sedan slutet av 1970 talet (se t ex Allwood 1976, 1980 och 1984), en konsekvens av en analys av Wittgensteins (1953) idéer om språkspel. Att delta i olika språkspel ses i denna analys som att använda språk och kommunikation som instrument i olika sociala verksamheter.

Sociala verksamheter är interaktionstyper som inom ramen för en kultur och en social institution utformas för att klara av olika behov som människorna i kulturen eller den sociala institutionen har. En verksamhet kan analyseras dels (i) utifrån ett antal faktorer som påverkar den (se t ex Allwood 1984); syfte (inkl. regler, procedurer etc), roller, artefakter (inkl. maskiner, medier etc) och miljö och dels (ii) utifrån det interaktiva beteende som realiserar verksamheten. Detta beteende betraktas därvid som betingat dvs "påverkat" av de påverkande faktorerna. Språk och kommunikation utgör generellt sett den kanske viktigaste typen av påverkat beteendet och de påverkande faktorerna i verksamheten kommer att utgöra en mycket viktig del av kontexten för kommunikationen. Analysen av verksamhetens kommunikativa aspekter kan bedrivas på makronivå, dvs vilket kommunikativt beteende hör typiskt ihop med syfte, roller eller huvudsakliga delverksamheter. Till exempel kan man fråga sig vilket kommunikationsbeteende som typiskt hör ihop med en läkarkonsultation och dess roller, läkare och patient, och vilken kommunikation som är typisk för dess delverksamheter såsom hälsning, presentation, anamnes, undersökning, diagnos och behandlingsförslag (se Kós-Dienes och Allwood 1991). Analysen kan sedan beroende på syfte bedrivas på olika finkornighetsnivåer. Vi skulle t ex kunna urskilja en "mesonivå" där vi studerar relationen mellan individuella yttranden i en interaktion och flera olika "mikronivåer" ända ned till de fonetiska särdragen i ett yttrande.

Låt mig nu kortfattat nämna något om analys på "mesonivå". Analysen utgår från den analys av kommunikativ intentionalitet som presenterades i Allwood 1976.

Varje yttrande har en "expressiv" och en "evokativ" intentionell dimension. Den expressiva förmedlar information om talarens attityder (såväl kognitiva som emotiva aspekter) medan den evokativa dimensionen förmedlar information om vilka reaktioner talaren vill framkalla (evokera) hos lyssnaren. Ett påståendes expressiva funktion är t ex huvudsakligen att förmedla

information om en talares uppfattning och känslor beträffande ett visst faktum medan den evokativa ofta är att få lyssnaren att tro på det som påstås. Den evokativa dimensionen är på så sätt normalt grundad på den expressiva. Den uppfattning som talaren vill framkalla lyssnarens tro på, är samma uppfattning som talaren själv uttryckt.

I interaktiv kommunikation är nu lyssnarens uppgift att ta ställning till om han kan och vill fortsätta kommunicera (kontakt), om han kan och vill uppfatta och förstå vad som kommuniceras och slutligen om han kan och vill reagera i enlighet med talarens huvudsakliga evokativa intention, dvs han ställs inför samma fyra grundläggande kommunikationskrav som jag ovan hävdade är förknippade med språklig återkoppling. I förhållande till ett påstående gäller det således om han kan/vill fortsätta samtalet och om han kan/vill höra, förstå och tro på vad som påstås. Efter att han gjort sin evaluering skall han rapportera denna. Ett enkelt *ja* kan därvid användas för att explicit uttrycka acceptans av det som påstås samtidigt som ordet implicit förmedlar att talaren förstått, hört och är villig att fortsätta.

Genom att talar- och lyssnarrollen hela tiden växlar mellan deltagarna i samtalet blir på detta sätt varje yttrande utom möjligen det sista och det första både framåt- och bakåtriktat. Det är framåtriktat genom sina evokativa intentioner och bakåtriktat genom kravet på att värdera och reagera på någon annans evokativa intentioner, i samband med att man byter från att vara lyssnare till att bli talare.

En intressant fråga är nu vilka evokativa intentioner som är möjliga under olika omständigheter och vilka sätt att reagera på dessa som är möjliga. När är t ex följande interaktion möjlig?

- (4) A: öppna dörren
B: håll käft

Givet den analys som här presenterats kan åtminstone ett partiellt svar ges på dessa frågor. En viktig del av detta svar ges av verksamheten och de roller samtalsdeltagarna har i denna. Interaktionen är t ex mycket osannolik om A är kapten och B soldat, pga de maktskillnader som är inbyggda i deras respektive roller. Individuella bakgrundsfaktorer kan naturligtvis göra att en interaktion som inte är förväntad ändå skulle kunna förekomma, men normalt följs de stereotypa förväntningar vi har om hur verksamheter av olika typer normalt förlöper. Dessa förväntningar kommer därvid att styra både vår produktion och tolkning av kommunikationen i interaktionen. Det är därför av intresse att analysera de förpliktelser och åtaganden som kommunikativt är knutna till olika typer av talakter och deras realisation under olika verksamhetsbetingelser. Se Allwood 1978 och 1993b.

En annan diskussion som väckt uppmärksamhet rör begreppet "relevans". Utgående från Grice 1975 har Sperber och Wilson 1986 hävdade att relevans analyserat som maximal information i termer av logisk konsekvens bör ses som det kanske mest centrala begreppet för att förstå tolkning, mening och social kohesion. Denna tanke har dock fått viss kritik. Utan att här mer i detalj gå in på diskussionen, (se dock Allwood 1984 och 1993a) nöjer jag mig med att konstatera, att det inte förefaller troligt att man kan klara av att ge en övertygande teoretisk beskrivning av talspråksinteraktion, utan att mycket fler av de centrala begrepp jag nämnt ovan analyseras och systematiskt relateras till varandra.

4. Talspråkets struktur

Hur skall vi nu i ljuset av vad som sagts ovan betrakta talspråkets struktur? Eftersom det för närvarande inte råder någon konsensus om detta, presenterar jag nedan kortfattat min egen uppfattning. Jag inleder med att diskutera talspråkets enheter på "mesonivå", d v s bidrag, tur, fonologiska och grammatiska enheter, för att sedan diskutera "kommunikativa funktioner" och vissa andra semantiska och pragmatiska egenskaper.

Först ytterligare några ord om enheter:

4.1 Bidrag

Den enhet i vilken analysen tar sin utgångspunkt är "bidrag". Ett bidrag kan definieras som en individuell sekvens av kommunikativt beteende begränsad av avsaknad på aktivitet eller en annan kommunicatörs bidrag. Bidrag i talspråk kan vara två slag "yttranden" och "gester". Ett yttrande är ett oralt språkligt artikulerat bidrag medan en gest (eller en sekvens av gester) är ett kommunikativt bidrag med hjälp av icke-artikulatoriska kroppsrörelser.

4.2 Tur

I enlighet med diskussionen ovan kan det ofta också vara praktiskt att använda sig av begreppet "tur". För att klart skilja turer från bidrag, definieras en tur som "rätten till kommunikation", d v s i grunden ett normativt, institutionellt tillstånd. En konsekvens av detta blir att man kan göra bidrag utan att ha rätten till kommunikation och att man kan ha denna rätt utan att utnyttja den. Det disjunktiva (se ovan), något otillfredsställande elementet i Sacks, Schegloffs och Jeffersons definition kan på detta sätt avlägsnas.

Skillnaden mellan bidrag och tur kan illustreras med följande exempel (hakparenteserna anger överlapp i tal):

- (5) A: det [regn]ar   (6) A: det regnar
B: [mm]   B: tystnad

I första fallet ger B ett bidrag [mm] fast det inte är han som har rätten till ordet. I andra fallet har han denna rätt men inte utnyttjar inte den. Man kan möjligen här invända att hans bidrag är tystnad. Enligt min mening är detta en rimlig invändning om tystnaden förekommer som respons på en (stark) förväntan om ett bidrag. I exemplet ovan har vi alltför lite kunskap om kontexten för att kunna avgöra om detta är fallet. Generellt kommer tystnadens närmare tolkning bl a att bestämmas av den huvudsakliga evokativa intentionen i föregående yttrande (t ex fråga, påstående eller befallning) och ens förmåga och villighet att efterkomma denna. Dessutom beror tolkningen av tystnad av vilken typ av relation som råder mellan parterna. Att ett påstående följs av tystnad kan innebära acceptans om enighet råder och inga ytterligare kommentarer förväntas. Om däremot oenighet råder, och den tysta parten har mindre makt eller den sociala situationen är

sådan att det föreligger en stark förväntan om konsensus, blir tystnaden snarare ett sätt att visa icke-acceptans, som innebär att man slipper hyckla eller bråka. Tystnad som svar på en fråga måste däremot relateras till frågans standardmässiga evokativa funktion, som är att framkalla ett svar, dvs något annat än som gäller för ett påstående. Eftersom det evokativa trycket från en fråga alltid är starkt är det därför rimligt att tolka ett uteblivet svar (tystnad) som tecken på antingen bristande förmåga (t ex kan ej svaret) eller bristande vilja (t ex frågan är ointressant) att svara. Relationerna mellan parterna i en given situation avgör vilken av dessa tolkningar som rimligast.

4.3 Fonologiska enheter

Vi har redan diskuterat frågan om uttrycksenheter i talspråk. En konsekvens av diskussionen är att hävda att normala yttranden bör kunna ses samtidigt i termer av fonetiska särdrag, fonem, stavelser, morfem och ord i kombination med olika typer av gestuella särdrag och enheter. Dessa enheter används på ett integrerat sätt med varierande grad av automaticitet och medvetenhet.

4.4 Grammatiska enheter

Ett bidrag kan bestå av ett eller flera ord. Dessa ord kan utgöra en eller flera grammatiska enheter. De grammatiska enheterna kan vara av olika typ, t ex ord, fraser eller satser. I exempel 7-8 nedan har vi flera enheter. I exempel (8) görs dessa tydligare genom användning av interpunktionstecken.

- (7) A: ja kom imorron du kan komma till torget va
B: ja de kan ja torget ok då
- (8) A: Ja, kom imorron! Du kan komma till torget, va?
B: Ja, de kan ja. Torget. Ok, då.

A's bidrag innehåller 4 enheter, två satser *kom imorron* och *du kan komma till torget* samt återkopplingsmorfem *ja* och *va*. B's bidrag innehåller 4 eller 5 enheter. En sats *de kan ja*, en NP i form av ett substantiv *torget*, två återkopplingsmorfem *ja* och *OK*. *Då* kan eventuellt räknas som sammanhörande med *OK* eller som självständigt "slutsatsmarkerande" morfem. Den grammatiska klassifikationen skall ses som kontextuellt betingad och bestäms genom en kombination av språklig och utomspråklig kontext. Rotmorfemet *bok* blir t ex ett substantiv i kontexten *en bok* men ett verb (eller alternativt del av ett verb) i kontexten *boka*.

4.5 Funktionella egenskaper

Bidrag har också andra semantisk-pragmatiska egenskaper än de som markeras genom den grammatiska klassifikationen. Låt oss med en samlingsbeteckning benämna dessa funktionella drag. De funktionella dragen är av tre huvudtyper:

- (i) Interaktionsreglerande funktioner: Här avses främst sekvensering, återkoppling och turreglering.
- (ii) Egen-kommunikationsreglerande funktioner: Val och förändring (se nedan)
- (iii) Andra talhandlingsfunktioner (t ex expressiv och evokativ, se ovan, eller de välkända talaktsfunktionerna): Detta utgör oftast det "huvudsakliga budskapet" i ett yttrande

Terminologin är inte helt tillfredsställande, eftersom såväl egen-kommunikationsreglering som de flesta talhandlingstyper i viss mån har en interaktionsreglerande funktion. Dessutom är det så att både egen-kommunikationsreglering och interaktionsreglering kan ske avsiktligt, så att de därmed får talhandlingsfunktion. Beteckningarna återspeglar vad som skulle kunna sägas vara en huvudfunktion hos beteendena ifråga.

Ett yttrande är normalt multifunktionellt. Det kan ha flera funktioner samtidigt eller sekvensiellt av alla de tre nämnda typerna. Som en illustration av hur indelningen generellt är tänkt att fungera kan vi betrakta följande exempel:

- (9) A: kommer du imorron då
 B: ja ok ja kommer åtta nä nio

Vi kan nu funktionellt dela upp B's yttrande på följande vis:

- (i) Interaktionsreglerande: ja ok
- (ii) Egen-kommunikationsreglerande: (åtta) nä (nio)
- (iii) Övrig talhandlingsfunktion: ja kommer nio

Ja och *ok* är återkopplingsuttryck, som uttrycker att B fortsätter kontakten, att han hört och förstått och att han accepterar och gör en överenskommelse. *Nä* är här egen-kommunikationsreglerande morfem, som gör det möjligt för B att on-line ändra tidpunkten från åtta till nio. Det resulterande uttrycket (huvudbudskapet) *ja kommer nio* är ett påstående, som eftersom det predicerar en framtida handling om talaren själv och denna prediktion i kraft av kompetens och uppriktighetskrav (Allwood 1978 och 1993b) blir förpliktande, också blir ett löfte. Om vi dessutom förutsätter att A pressat B till löftet, skulle det ytterligare kunna klassificeras som ett medgivande eller t o m en kapitulation.

Varje yttrande kan analyseras på liknande sätt. I A's yttrande, som föregår B's, finns ingen explicit egen-kommunikationsreglering. Morfemet *då* är åtminstone bi-funktionellt. Dels är det en slutsatsmarkerande del av A's fråga, dels fungerar det starkt eliciterande (dvs interaktionsreglerande) genom att öka trycket på en respons från B, som bekräftar den implicita slutsatsen (ett positivt svar på frågan). Huvudbudskapet *kommer du imorgon* är en fråga, som beroende på kontext även skulle kunna vara ett krav eller en bön.

Analysen fokuserar primärt på explicit verbalt uttryckt information. Utöver detta finns alltid underförstådda funktioner, som impliceras av det, som uttryckts explicit. T ex så impliceras normalt återkopplingsfunktionerna (Allwood 1988) kontakt, perception och förståelse av alla yttranden utom det första, om inget annat explicit anges.

4.6 Annan semantisk-pragmatisk analys

Uppgiften för en semantisk-pragmatisk analys av dialog är att under kontinuerligt hänsynstagande till såväl utomspråklig som språklig kontext integrera alla de typer av information, jag ovan redogjort för. Resultatet av en sådan analys bör för varje yttrande kunna specificera:

- (i) Berörda funktioner, dvs vilka interaktionsreglerande, egen- kommunikationsreglerande och huvudsakliga budskapsfunktioner, yttrandet har.

- (ii) Av de huvudsakliga budskapsfunktionerna berörda referentiella förhållanden, dvs vilka objekt, substanser, egenskaper, processer, relationer, tillstånd, händelser och skeenden, som omnämns. Se även Allwood 1989. Dessutom bör man kunna specificera, hur den tidigare under diskursen aktualiserade referentiella informationen påverkas av senast tillförd information.

En uttömmande analys kräver härvid att såväl explicit som implicit uttryckt information (implikatur, presupposition etc) tas med. Dessutom bör information på olika medvetenhets- och avsiktlighetsnivåer tas med, dvs såväl indikerad, exponerad som signalerad information (se även avsnitt 3.3 ovan), och hänsyn bör tas till att lyssnaren också kan influeras på olika medvetenhetsnivåer. Vidare kräver en uttömmande analys att emotiv och konativ information inte utelämnas och att gestuellt uttryckt information integreras.

5. Några empiriska frågor

5.1 Talspråksdatabaser

Vi har fortfarande otillräckliga kunskaper om talspråkets struktur och funktion, särskilt har vi otillräckliga kunskaper om den verksamhetsbetingade variationen i tal och skrift. Vi vet varken för tal eller skrift hur verksamhetsanpassade de kan bli. Sedan gammalt finns naturligtvis begrepp som genre, register och stil, men de har inte alltid givit upphov till systematiska korpusbaserade studier och de data som finns från sådana studier (t ex Svartvik & Quirk 1980) behöver i vilket fall som helst jämföras med data utifrån andra teoribildningar. Ett sätt att förbättra situationen vore därför att skapa ett antal stora verksamhetsbaserade talspråksbaserade databaser (korpusar). Med digital teknik bör dessa databaser på sikt kunna innehålla inspelat tal (och gest), akustiska analyser (möjligen också bildanalys) och transkriptioner av olika finkornighetsgrad. Talspråk från olika verksamheter bör sedan jämföras med avseende på alla de enheter och språkliga strukturer vi diskuterat ovan, från fonetiska särdrag till sekvenser av kommunikativa akter.

5.2 Reliabl och teoretiskt valida deskriptiva begrepp och mått

Upprättandet av stora talspråksdatabaser bör gå hand i hand med utformandet av en uppsättning deskriptiva begrepp och mått för att karakterisera talspråk i olika verksamheter. De enklaste exemplen på sådana deskriptiva begrepp utgörs helt enkelt av frekvensdata för olika typer av enheter, t ex yttrande, särdrag, fonem, stavelse, morfem, ord, fras, tur,

kommunikationsfunktioner och sekvenstyper. På nästa nivå kan typer grupperas ihop för att visa på struktur och tendenser. T ex kan morfem/ord grupperas ihop i semantiska fält som i sin tur kan peka på underliggande konceptuella modeller som standardmässigt förknippas med verksamheten.

Emellertid kräver många begrepp som är av intresse för en pragmatiskt orienterad interaktionsanalys, t ex makt, förståelse, förtroende, relevans, konflikt, samarbete, etc., en mer komplex analys. Dessa begrepp kan inte på något enkelt sätt operationaliseras, utan kräver en hel uppsättning enklare kriterier. Makt kan t ex operationaliseras i termer av dominans och styrning som i sin tur kan operationaliseras i termer av utfyllnad av talrummet (t ex antal ord, yttranden etc) respektive antal styrande talakter. Se även Dorriots och Hagman 1993.

5.3 Interaktion tal och gest

Talspråk kan inte i längden studeras utan hänsyn till prosodi och kommunikativa kroppsrörelser av annat slag än de artikulatoriska. Vi måste utveckla nya tekniker för att bevara och direkt koda och analysera inspelat audio- och videomaterial. En transkription innebär alltid en tolkning som förändrar talet i riktning mot den standard som under lång tid utvecklats i skriftspråket och innebär en försvagning av vissa egenskaper i talet och en förstärkning av andra. Det är därför angeläget att utveckla tekniker och begrepp för att direkt bearbeta digitaliserat material. Teknikerna behövs för att göra det annars transienta talet konkret hanterbart och begreppen behövs för att vi skall förstå vad vi gör.

6. Slutord

Min avsikt med denna uppsats har varit att visa på några av de många intressanta problem som väntar på den som vill ge sig i kast med att studera talspråk. Förutom att uppmuntra fler lingvister att gripa sig an problemen har jag också velat betona att lösningen av många av dem kommer att kräva tvärvetenskapligt samarbete och hoppas därför att vi får se mer av ett sådant samarbete i framtiden.

Litteratur

Allwood, J. 1976. *Linguistic Communication as Action and Cooperation*. Gothenburg Monographs in Linguistics 2. Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.

Allwood, J. 1978. *On the analysis of communicative action*. Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 38, Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik. Även i M. Brenner M. (red) (1978) *The Structure of Action*. London: Basil Blackwell.

Allwood, J. 1980. *Power and communication*. I J. Allwood & M. Ljung (red) *Alvar - en festskrift till Alvar Ellegård*. SPELL 1. Stockholms universitet, Engelska institutionen.

- Allwood, J. 1984. On relevance in spoken interaction. I G. Kjellmer & S. Bäckman (red) Papers on Language and Literature, Gothenburg Studies in English 60. Göteborgs universitet, Engelska institutionen.
- Allwood, J. 1988. Om det svenska systemet för återkoppling. I P. Linell, V. Adelsvärd, T. Nilsson & P.A. Pettersson (red) Svenskans Beskrivning, 16, SIC 21a, Linköpings universitet, Tema Kommunikation.
- Allwood, J. 1989. Om begrepp - deras bestämning, analys och kommunikation (ms) Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik,
- Allwood, J. 1991. Kroppskommunikation - uttrycks- och innehållsdimensioner. I Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Adkademiens Konferenser 24.
- Allwood, J. 1993a. On dialogue cohesion. I L. Heltoft (red) Papers from the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics, Roskilde University Centre. Även i Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics, 65, 1992, Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.
- Allwood, J. 1993b. Obligations and Options in Dialogue. In H. Bego (red) Think. Tilburg: ITK
- Allwood, J., Nivre, J. & Ahlsén, E. 1990. Speech management: on the non-written life of speech. Nordic Journal of Linguistics, 13:1-48.
- Allwood, J., Nivre J., & Ahlsén, E. 1990. OCM-Corpus (Own Communication Management utterances), Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.
- Allwood, J., Nivre, J. & Ahlsén, E. 1992. The semantics and pragmatics of linguistic feedback. Journal of Semantics, 9:1-26.
- Andersson, L. 1992. Visuella korrelat till (svenska vokalers) rundning. I D. Huber (red) Papers from the Sixth Swedish Phonetics Conference, Göteborg, Chalmers Tekniska Högskola, Institutionen för informationsteori.
- Asplund, J. 1987. Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Austin, J. L. 1962. How to do Things with Words. Oxford: Oxford University Press.
- Bloomfield, L. 1933. Language. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Bühler, K. 1934. Sprachtheorie. Jena: Fischer.
- Chomsky, N. 1957. Syntactic Structures. The Hague: Mouton.

- Clark, H. & Wilkes-Gibbs, D. 1986. Referring as a collaborative process. *Cognition*, Vol 22, 1-39.
- Clark, H. & Schaefer, E. 1989. Contributing to discourse. *Cognitive Science*, Vol. 13, 259-294.
- Dilthey, W. 1883. *Einleitung in die Geisteswissenschaften*. Göttingen.
- Dorriots, B. & Hagman, J. 1993 *Dominans, styrning eller makt (ms.)* Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.
- Drew, P. & Heritage, J. (red) 1992. *Talk at Work: Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eriksson, A. 1991. *Aspects of Swedish Speech Rhythm*. Gothenburg Monographs in Linguistics 9. Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.
- Fromkin, V.A. 1973. *Speech Errors as Linguistic Evidence*. The Hague: Mouton.
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in Ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N. J: Prentice Hall
- Goffman, E. 1974. *Frame Analysis: An essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
- Grice, H.P. 1975. *Logic and conversation*. I P. Cole & J.L. Morgan (red) *Syntax and Semantics Vol 3: Speech acts*. New York: Seminar Press, 41-58.
- Gumperz, J. 1992. *Contextualization Revisited*. I P. Auer & A. Di Luzio (red) *The Contextualization of Language*. Amsterdam: John Benjamins, 39-54.
- Habermas, J. 1981. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Hall, E.T. 1959. *The Silent Language*. New York: Doubleday.
- Hockett, C.F. 1958. *A Course in Modern Linguistics*. New York: Macmillan.
- Hymes, D. 1972. *Models of the interaction of language and social life*. I J. Gumperz & D. Hymes (red) *Directions in Sociolinguistics*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 35-71.
- Jaffé, J. & Feldstein, S. 1970. *Rhythms of Dialogue*. New York: Academic Press.
- Kós-Dienes, D. & Allwood, J. 1991. *Kommunikation inom sjukvården*. *Papers Anthropological Linguistics* 25. Inst. f. Lingvistik, Göteborgs Universitet.
- Lee, Kai fu & Waibel, A. (red) 1992. *Readings in Speech Recognition*. San Mateo, Calif.: Morgan Kaufman.

- Levinson, S. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linell, P. 1982. *The Written Language Bias in Linguistics*, SIC 2. Linköpings universitet, Tema Kommunikation.
- MacNeilage, P., Studdert-Kennedy, M. & Lindblom, B. 1993. *Hand Signals i The Sciences* (jan, feb), New York: The Academy of Sciences.
- Malinowski, B. 1922. *Argonauts of the Western Pacific: an account of native enterprise and adventure in the archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge & Kegan Paul.
- McGurk, H. & Power, R. 1980. *Intermodal coordination in young children: vision and touch*. *Developmental Psychology* 16(6), 679-680.
- Mead, G. H. 1934. *Mind, Self and Society*. Chicago: The University of Chicago Press. 1962.
- Merleau-Ponty, M. 1962. *Phenomenology og Perception*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Paul, H. 1886. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle: Niemeyer.
- Peirce, C.S. 1940. *the Philosophy of Peirce: Selected Writings*, edited by J. Buchler. London.
- Quine, W.V. 1960. *Word and Object*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Reisman, K. 1974. *Contrapunctual Conversations in an Antiguan Village*. I Bauman, R. & Scherzer, J. (red) 1974. *Explorations in the Ethnography of Speaking*. London & New York: Cambridge University Press.
- Rickert, H. 1902. *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, Berlin.
- Rommetveit, R. 1974. *On Message Structure*. London: John Wiley and Sons.
- Sacks, H. & Schegloff, E.A. 1979. *Two preferences in the organization of reference to persons in conversation and their interaction*. I G Psathas (red) 1979. *Everyday Language: Studies in Ethnomethodology*. New York: Irvington.
- Sacks, H., Schegloff, E.A. & Jefferson, G. 1974. *A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation*. *Language* 50:696-735.
- Searle, J. 1969. *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Severinson-Eklund, K. 1983. *The Notion of Language Game - A Natural Unit of Dialogue and Discourse*. SICS 5. Linköpings universitet, Tema Kommunikation.
- Sinclair, J.M. & Coulthard, R.M. 1975. *Towards an Analysis of Discourse: The English Used by Teachers and Pupils*. London: Oxford University Press.
- Sperber, D. & Wilson, D. 1986. *Relevance*. Oxford: Basil Blackwell.

Svartvik, J. & Quirk, R. 1980. A Corpus of English Conversation. Lund: C W K Gleerup, Liber.

Tannen, D. 1984. Conversational Style. Norwood, N.J.: Ablex

Taylor, C. 1964. The explanation of behaviour. London: Routledge & Kegan Paul.

Von Kleist, H. 1961. Werke, 2 vol., H. Sembdner (red). München.

Von Wright, G. 1971. Explanation and Understanding. London: Routledge & Kegan Paul.

Vygotsky, L. 1978. Mind in Society. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Wittgenstein, L. 1953. Philosophical Investigations. Oxford: Basil Blackwell.

Wundt, W. 1912. Völkerpsychologie, Band 2, Leipzig.